

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.1.399

UDK 37.016:930.85(497.5)

Primljeno: 23. 01. 2023.

Pregledni rad

Review paper

Dora Grejza, Emina Berbić Kolar

BAŠTINSKE TEME U HRVATSKIM UDŽBENICIMA NASTAVNOG PREDMETA PRIRODA I DRUŠTVO U 4. RAZREDU OSNOVNE ŠKOLE

U radu se analizirala zastupljenost i pojavnost baštinskih tema u hrvatskim udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole, izdanih od vodećih hrvatskih izdavača udžbenika i odobrenih od Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Cilj je provedenog istraživanja bio utvrditi zastupljenost i pojavnost baštinskih tema u navedenim udžbenicima i na temelju dobivenih rezultata dati smjernice za daljnje aktivnosti i potrebna istraživanja kako bi se poboljšala kvaliteta poučavanja baštinskih sadržaja u nižim razredima osnovne škole. Utvrđeno je kako je u sadržajima udžbenika najveća pozornost pridana materijalnoj kulturnoj baštini, a najmanja nematerijalnoj kulturnoj baštini. U udžbenicima bi bilo dobro više uključiti zadatke koji bi poticali na uočavanje uzročno-posljedičnih veza kod djelovanja ljudi na prirodnu i kulturnu baštinu te poticati učenike na promišljanje o konkretnim postupcima očuvanja i zaštite iste. S obzirom na slobodu učitelja u pristupanju i poučavanju određenih nastavnih sadržaja, a koju novi kurikulum Prirode i društva i kurikulumi međupredmetnih tema pružaju, otvara se pitanje pristupa i kompetencija učitelja u poučavanju baštinskih tema u nastavi.

Ključne riječi: kulturni identitet; materijalna i nematerijalna kulturna baština; Priroda i društvo; prirodna baština

1. KULTURNA I PRIRODNA BAŠTINA I IDENTITET

Republika Hrvatska bogata je kulturnom i prirodnom baštinom. Pojam kulturne baštine mnogi autori su pokušavali definirati, a Kuščević (2021) smatra kako je on multidimenzionalan. Slično mišljenje ima i Šošić (2014: 859) koji navodi kako „svaka suviše precizna definicija kulturne baštine rezultirala bi svojevrsnom rigidnošću i zapravo bi imala negativan učinak, budući da su shvaćanja o manifestacijama ljudske kulture vrijednima zaštite i očuvanja promjenjiva i podložna dinamičnim društvenim procesima”. Cifrić (2014) za kulturnu baštinu kaže kako je ona kolektivno dobro i u njoj nasljednicima ostaje ono što društvo procjenjuje kao vrijedno. Maroević (2001: 235) navodi da kulturnu baštinu čine „kulturni krajolik, povijesne cjeline, pojedinačne građevine i pokretna baština. Njezine vrijednosti prepoznajemo kao: starosne, povijesne, kulturne i emotivne”. Sam naziv kulturna baština postaje dio naziva nekog mnogostranog međunarodnog ugovora tek UNESCO-*vom* Konvencijom o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine 1972. godine (Šošić 2014).

Kulturna baština može biti materijalna ili nematerijalna. Materijalna kulturna baština predstavlja opipljivi dio baštine, dok Carek (2004: 69) smatra kako nematerijalna baština „po svojoj definiciji obuhvaća običaje, vjerovanja, znanja, vještine i pojavnosti duhovnog stvaralaštva koje se prenose predajom, a društva, grupe ili pojedinci prepoznaju ih kao svoju baštinu”. Šošić (2014) kao nematerijalnu kulturnu baštinu navodi plesove i druge umjetničke izvedbe, glazbu, običaje, tradicionalna znanja i vještine, vjerske rituale. Carek (2004: 69) za istu navodi kako „njezinim očuvanjem promiče se i razvija kulturna raznolikost i ljudska kreativnost. Ona ima značajnu ulogu u području nacionalnoga i međunarodnog razvoja te promiče toleranciju i prožimanje kultura”.

U literaturi se očituje jasna razlika između kulturne i prirodne baštine pa tako Kostović-Vranješ (2015: 445) objašnjava da „osim kulturne baština, uključuje i prirodnu baštinu koja prema Konvenciji o svjetskoj kulturnoj i prirodnoj baštini označava prirodne odlike koje se sastoje od bioloških, geoloških i fizičko-geografskih formacija koje su od izuzetne svjetske vrijednosti s gledišta znanosti, zaštite i očuvanja prirode i prirodnih ljepota”. Šošić (2014) kaže kako se prirodna baština treba razlikovati od kulturne baštine zbog toga što su potrebne drukčije metode u njihovoj zaštiti. Poštovanje kulturne i prirodne baštine pitanje je društvene odgovornosti te pitanje nužnosti opstanka naroda u suvremenom svijetu čime dolazimo do pojma identiteta (Kuščević 2021).

S kulturnom baštinom usko se povezuje poimanje identiteta, bilo kulturnog, pojedinačnog, kolektivnog ili nacionalnog. Za sam pojam identiteta Cifrić (2014: 13) navodi kako je „rezultat socijalizacije i reprodukcije kulturnog naslijeđa, proces u kojem se stvara smisao zajednici na načelu povijesnih i aktualnih vrijednosti (prednost) i nekih kulturnih obilježja”. Isti autor tvrdi kako kolektivni identitet traži odgovor na pitanje tko sam ja i tko smo mi. Na to pitanje, između ostalog, odgovor daje kulturna baština. Gvozdanović (2010: 42) kaže: „Identiteti su višestruki: nacionalni, regionalni, kulturni, politički, religiozni. Pored genetske osnovice, nacionalni se identitet gradi u kulturi i kroz kulturu i izražava se kumulativno njenim izražajnim oblicima”. Milanja (2012: 31, 32) navodi kako se za definiciju identiteta može prihvatiti Castellsova uputa da identitet, „ako se odnosi na društvene aktore, podrazumijeva proces stvaranja smisla na temelju kulturnog atributa ili srodnog niza kulturnih atributa kojima je dana prednost u odnosu prema drugim izvorima smisla“ (Castells 2002: 16). Musa (2009: 287) navodi kako „općenito govoreći, identitet se odnosi na ono kako ljudi poimaju sebe. Moći postaviti pitanje tko sam ja i moći odgovoriti na to pitanje pretpostavlja postojanje multiplikativnoga odnosa između genetičkih i društvenih, odnosno kulturnih čimbenika. Postojanje identiteta uvjetovano je postojanjem onog drugoga; drugost je osnovno načelo po kojemu se definira identitet”. Musa (2009: 288) također navodi da „kada se govori o kulturnome identitetu modernih društava, onda se najčešće govori o rodnome, klasnome i nacionalnome identitetu”. Brezovec (2019) u svom radu analizira fenomenologiju nacionalnoga i kulturnoga identiteta u hrvatskom društvu i on smatra da se kroz složeni povijesni kontinuitet stvaranja identitetskih sastavnica, kulturni identitet povezuje s nacionalnim i taj odnos smatra znatno kompleksnim u pogledu hrvatskog društva. Tako isti autor smatra kako odnos etničkog i nacionalnog identiteta konkretizira međusobni odnos prema kulturi i kulturnom identitetu.

Šošić (2014: 859) kaže da „...kulturna baština čini važan aspekt identiteta užih i širih ljudskih zajednica, pa i cijelog čovječanstva, ali također bitno utječe na identitet svakog pojedinca”. Dumbović Bilušić (2013) objašnjava kako se koncept baštine smatra dinamičkim i dogovorenim procesom u kojemu se iskazuju aktualne potrebe društva, a u 19. stoljeću kulturna baština je bila važan čimbenik stvaranja identiteta modernih nacija. Također, memorijalni značaj kulturne baštine prepoznaje se u Hrvatskoj u razdoblju Domovinskog rata, kada je baština bila važan čimbenik u formiranju nacionalnog identiteta i stvaranju države. Zato je zaštita kulturne i prirodne baštine iznimno važna u očuvanju identiteta pojedinog naroda, a posebice u procesu globalizacije (Kostović-Vranješ 2015).

2. POLAZIŠTA ZA ISTRAŽIVANJE BAŠTINSKIH TEMA U ODGOJU I OBRAZOVANJU

Iz prethodnog poglavlja daje se naslutiti kako su kulturna i prirodna baština, kao i kulturni identitet jedne nacije od iznimne važnosti. Kako bi se razvio senzibilitet prema navedenim područjima života, potrebno je djelovati od najranijeg doba, a to je djetinjstvo. Kostović-Vranješ (2015) kaže da djecu treba učiniti svjesnima svoje vlastite kulturne, povijesne i prirodne baštine kako bi postala osjetljiva za potrebe njezine zaštite. Kuščević (2021) o kulturnoj baštini na području odgoja i obrazovanja kaže kako se o njoj sve više govori i piše te je jako važno učenike za nju zainteresirati. Autorica spominje i koncept baštinske pismenosti koju vidi kao važnu vrstu pismenosti potrebnu u 21. stoljeću u obrazovanju djece i mladih. O važnosti odgoja i obrazovanja govori i Pivac (2016) te navodi da je utjecaj odgojno-obrazovnih institucija važan u odnosu na to kako će se dijete ili mlada osoba odnositi prema kulturnoj baštini.

Dumbović Bilušić (2013) smatra kako se općenito može govoriti da je kulturna baština u Hrvatskoj danas ugrožena od napuštanja i neodržavanja, neriješenih imovinskih odnosa, starenja stanovnika, siromaštva, čimbenika koji izazivaju propadanje i nestajanje baštine. Također, prekomjernim urbanim širenjem i novom gradnjom dolazi do uništavanja pa se među smjericama za djelovanje na području očuvanja kulturne baštine spominje unapređenje znanja o kulturnoj baštini. Kuščević (2021) u svom istraživanju dolazi do zaključka kako učenici izražavaju osrednji stupanj zainteresiranosti za kulturnu i prirodnu baštinu Hrvatske. Stoga autorica smatra kako bi prirodna i kulturna baština trebala biti bolje iskorištena za kreativno izražavanje učenika kroz različite nastavne predmete.

Učitelji se u svom radu najčešće i najviše oslanjaju na udžbenike kao nastavna sredstva pa je stoga dobro i korisno kritički pristupiti promišljanju o njihovim sadržajima. Isto smatra i Žalac (2017) koja istražuje zastupljenost baštinskih tema u udžbenicima hrvatskog jezika i književnosti i zaključuje kako je utvrđena visoka pojavnost, ali se postavlja pitanje realne mogućnosti doticanja svih sadržaja kulture i običaja prisutnih u udžbenicima zbog same satnice i zasićenosti ostalim nastavnim sadržajima. Istu tematiku, ali u sklopu najnovije reforme hrvatskog obrazovnog sustava, istraživale su i Dilica i Berbić-Kolar (2021) u udžbenicima Hrvatskog jezika za peti i šesti razred koji su tiskani prema smjericama novog kurikuluma. Autorice zaključuju kako su baštinske teme nedovoljno zastupljene te da su tekstovi koji tematiziraju baštinu usmjereni na ostvarenje određenih odgojno-obrazovnih ishoda

na kojima se temelji novi kurikulum, a izvan tih okvira se kulturna baština zapravo spominje vrlo rijetko. Smatraju kako baštinske teme trebaju biti zastupljenije, a učitelje i učenike treba poticati na dodatni istraživački rad. Analizu udžbeničke građe proveo je i Hajdarović (2021) koji u svom radu zaključuje kako je hrvatska kulturna baština u udžbenicima Povijesti za osnovnu školu dobro zastupljena u različitim omjerima, ali upozorava na porast činjenica koje utječu na opterećenje učenika te na pitanje koliko je uopće materijala u udžbenicima iskorišteno u samom nastavnom procesu.

Iz navedenih istraživanja vidimo kako baštinske teme u udžbenicima postaju predmet istraživanja u odgoju i obrazovanju koja su iznimno važna jer mogu dati smjernice koje će pomoći učiteljima u njihovom radu. Kostović-Vranješ (2015) kaže kako je u sustavima formalnog obrazovanja važno podučavati o baštini interdisciplinarno, povezujući različite nastavne predmete, jer na takav način učenici grade sliku o prirodnoj i kulturnoj baštini Hrvatske koja je važna za gospodarski napredak, razvoj identiteta učenika te razvijanje svijesti o važnosti očuvanja baštine kao važnog resursa za budućnost. Imajući to na umu, u fokusu ovog rada je Priroda i društvo, nastavni predmet unutar kojega bi se moglo kontinuirano poticati učenje o baštini. Ovaj nastavni predmet poučava se u razrednoj nastavi i sam po sebi je interdisciplinaran budući da se unutar njega prožima nekoliko znanstvenih disciplina o kojima će učenici učiti pojedinačno tek u višim razredima osnovne škole.

3. KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA PRIRODA I DRUŠTVO I MEĐUPREDMETNI KURIKULUMI

U Republici Hrvatskoj 2019. godine na snagu su stupili novi kurikulumi nastavnih predmeta te kurikulumi međupredmetnih tema, ukupno njih sedam, čija se očekivanja ostvaruju integrirano unutar predmetnih kurikuluma. Posebno je za ovaj rad zanimljiva međupredmetna tema Osobni i socijalni razvoj, čije su neke od odrednica: Razumijevanje međuovisnosti pojedinca i društva te načina kako uspješno pridonositi zajednici; Razumijevanje i prihvaćanje društvenih normi i pravila; Razvijanje kulturnog i nacionalnog identiteta; Učenje strategija zaštite od potencijalnih opasnosti; Razvijanje kritičkog odnosa prema društvenim pojavama i procesima (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019b). Vidljivo je kako je u novim kurikulumima uočena važnost razvijanja kulturnog i nacionalnog identiteta.

Priroda i društvo nastavni je predmet koji se provodi u prva četiri razredna osnovne škole. U 4. razredu godišnja satnica Prirode i društva se povećava i iznosi

ukupno 105 školskih sati. Zbog povećanja satnice, ali i dobi učenika, predmet istraživanja ovoga rada su udžbenici Prirode i društva za 4. razred osnovne škole, pa tako i odgojno-obrazovni ishodi u kurikulumu koji su vezani uz baštinske teme u 4. razredu osnovne škole. Uvidom u kurikulum (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019a), uočeni su ishodi vezani uz baštinske teme te su prikazani u Tablici 1. Ishod koji se ističe u kontekstu istraživanja o baštinskim temama u svrhu razvoja kulturnog i nacionalnog identiteta je sljedeći: PID OŠ C.4.1. Učenik obrazlaže ulogu, utjecaj i važnost povijesnoga nasljeđa te prirodnih i društvenih različitosti domovine na razvoj nacionalnoga identiteta.

Tablica 1. Ishodi povezani s baštinskim temama u 4. razredu osnovne škole unutar Kurikuluma nastavnog predmeta Priroda i društvo

Koncept kurikuluma predmeta Priroda i društvo	Odgojno-obrazovni ishod
Organiziranost svijeta oko nas	PID OŠ A.4.3. Učenik objašnjava organiziranost Republike Hrvatske i njezina nacionalna obilježja.
Promjene i odnosi	PID OŠ B.4.3. Učenik se snalazi u promjenama i odnosima u vremenu te pripovijeda povijesnu priču o prošlim događajima i o značajnim osobama iz zavičaja i/ili Republike Hrvatske.
Pojedinac i društvo	PID OŠ C.4.1. Učenik obrazlaže ulogu, utjecaj i važnost povijesnoga nasljeđa te prirodnih i društvenih različitosti domovine na razvoj nacionalnoga identiteta.
Istraživački pristup	PID OŠ A.B.C.D.4.1. Učenik uz usmjeravanje objašnjava rezultate vlastitih istraživanja prirode, prirodnih i/ili društvenih pojava i/ili različitih izvora informacija.

Za koncept Istraživački pristup potrebno je naglasiti to da je ishode u navedenom konceptu moguće povezivati s različitim baštinskim temama koje će učenici samostalno istraživati. Stoga je izuzetno bitno izdvojiti ga jer učiteljima daje svojevrsnu slobodu odabira sadržaja i izvan udžbeničkih kompleta koje su odabrali.

4. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj provedenog istraživanja bio je utvrditi zastupljenost i pojavnost baštinskih tema u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole odobrenih od Ministarstva znanosti i obrazovanja i na temelju dobivenih rezultata dati smjernice za daljnje aktivnosti i potrebna istraživanja, sa svrhom poboljšanja kvalitete poučavanja baštinskih sadržaja u nižim razredima osnovne škole. Iz cilja istraživanja proizlaze sljedeći zadaci istraživanja:

1. utvrditi pojavnost tema prirodne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole i usporediti sadržaje prirodne baštine u različitim udžbenicima;
2. utvrditi pojavnost tema materijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole i usporediti sadržaje materijalne kulturne baštine u različitim udžbenicima;
3. utvrditi pojavnost tema nematerijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole i usporediti sadržaje materijalne kulturne baštine u različitim udžbenicima;
4. Utvrditi ukupnu pojavnost baštinskih tema u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole i usporediti udžbenike s obzirom na tu pojavnost.

4.1. *Uzorak*

Uzorak istraživanja bila su tri udžbenika Prirode i društva za 4. razred osnovne škole, u izdanju triju različitih hrvatskih izdavačkih kuća. Uporabu udžbenika odobrilo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (sukladno Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (NN 116/2018)).

4.2. *Metodologija analize sadržaja udžbenika Prirode i društva*

Istraživanje je provedeno kvantitativnom i kvalitativnom metodom analize sadržaja (Mužić 1986.; Tkalac Verčić i sur. 2010) te usporedbom udžbenika Prirode i društva za 4. razred osnovne škole. Osnovna jedinica analize su bile baštinske teme i pojmovi.

Analizirana je pojavnost baštinskih tema unutar svakog od udžbenika i to na način da je zasebno analizirana pojavnost tema prirodne baštine, materijalne kulturne baštine i nematerijalne kulturne baštine. Za potrebe ovoga rada naslovna tema je tema koja se nalazi u udžbeniku unutar određene cjeline. Ukoliko se unutar sadržaja neke naslovne teme spomenuo barem jedan pojam koji se može povezati s prirodnom baštinom, materijalnom kulturnom baštinom ili nematerijalnom kulturnom baštinom, tada je ta naslovna tema ubrojana kao ona unutar koje se pojavljuju baštinske teme. Kod analize ukupnog broja baštinskih tema u određenom udžbeniku, nastavne teme koje su sadržavale barem jedan pojam, primjer ili spomen prirodne baštine, materijalne kulturne baštine ili nematerijalne kulturne baštine, uzete su u obzir samo jedanput. Razlog tomu je mogućnost generalnog pregleda broja baštinskih tema, ali i pregled zastupljenosti određenih vrsta baštine koje se javljaju u udžbenicima. Za svaki udžbenik analizirana je i pojavnost slikovnih prikaza koji prate baštinske teme. Slikovni prikazi uključuju ilustracije, fotografije i geografske ili povijesne karte.

5. ANALIZA BAŠTINSKIH TEMA U UDŽBENICIMA PRIRODE I DRUŠTVA ZA 4. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE

U Tablici 2. popis je analiziranih udžbenika i njihovih autora. Udžbenici 2a i 2b su dva udžbenika, ali se koriste tijekom jedne nastavne godine. S obzirom na to u Tablicama 3, 4 i 5. ispod oba dijela navedenih udžbenika 2a i 2b, napisan je i ukupan broj naslovnih tema, spomenutih baštinskih tema te ukupan postotak pojavnosti unutar oba udžbenika zbog lakše analize i usporedbe s obzirom na druga dva udžbenika (Udžbenik 1 i Udžbenik 3). Postoci su zaokruživani na jednu decimalu.

Tablica 2. Analizirani udžbenici Prirode i društva za 4. razred osnovne škole

Izdavač	Naziv udžbenika	Autori	Oznaka udžbenika unutar rada
Školska knjiga	EUREKA 4, udžbenik prirode i društva u četvrtom razredu osnovne škole	Ćorić Grgić, S., Bakarić Palička, S., Križanac, I., Lukša Ž.	Udžbenik 1
PROFIL Klett	NINA I TINO 4, radni udžbenik prirode i društva za četvrti razred osnovne škole, 1. dio.	Piškulić Marjanović, A., Pizzitola, J., Prpić, L., Zagorac, Ž.	Udžbenik 2a
PROFIL Klett	NINA I TINO 4, radni udžbenik prirode i društva za četvrti razred osnovne škole, 2. dio.	Piškulić Marjanović, A., Pizzitola, J., Prpić, L., Zagorac, Ž.	Udžbenik 2b
Alfa	PRIRODA, DRUŠTVO I JA 4, radni udžbenik iz prirode i društva za četvrti razred osnovne škole	Štambak, N., Šarlija, T., Mamić, D., Kralj, G., Bulić, M.	Udžbenik 3

5. 1. Analiza tema prirodne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole

Analiza područja prirodne baštine unutar udžbenika provedena je na način da se bilježila pojavnost prirodne baštine koja se sastoji od bioloških, geoloških i fizičko-geografskih formacija te zaštićenih biljnih i životinjskih vrsta, nacionalnih parkova, parkova prirode ili strogih rezervata. Ukoliko se unutar jedne naslovne teme spomenuo barem jedan pojam koji zadovoljava definiciju prirodne baštine prema Konvenciji, tada je ta naslovna tema ubrojana kao tema u kojoj se spominje prirodna baština.

Tablica 3. Zastupljenost tema prirodne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole

Oznaka udžbenika	Ukupan broj naslovnih tema u udžbeniku	Broj naslovnih tema unutar kojih se spominju teme prirodne baštine	Pojavnost tema prirodne baštine	Broj slikovnih prikaza prirodne baštine (uključujući karte i ilustracije)
Udžbenik 1	49	5	10.2 %	20
Udžbenik 2a	18	4	22.2 %	20
Udžbenik 2b	26	3	11.5 %	5
Udžbenik 2a i 2b ukupno	44	7	15.9 %	25
Udžbenik 3	54	5	9.2 %	29

U Tablici 3. je vidljivo kako je najveći postotak pojavnosti tema prirodne baštine unutar Udžbenika 2a i 2b (15.9 %), nakon čega slijedi Udžbenik 1 (10.2 %) te Udžbenik 3 (9.2 %). Udžbenik 3 bilježi najveći broj slikovnih prikaza (29) koji prate teme prirodne baštine. Udžbenici 2a i 2b bilježe nešto manji broj slikovnih prikaza (25), dok je najmanji broj slikovnih prikaza prirodne baštine vidljiv u Udžbeniku 1.

U Udžbeniku 1 uglavnom su navedene zaštićene vrste biljaka i životinja. Osim toga, naveden je i objašnjen utjecaj onečišćenja na okoliš i životne zajednice biljaka i životinja. U istom udžbeniku može se još pronaći i spomen Plitvičkih jezera uvrštenih u UNESCO-ov popis svjetske baštine, te spomen Europskog sela roda koje se nalazi u blizini Parka prirode Lonjsko polje. U posebnoj nastavnoj temi Prirodna i kulturna baština objašnjen je UNESCO-ov popis svjetke baštine te je na slikovnoj karti Republike Hrvatske označen popis prirodne i materijalne kulturne baštine (i nematerijalne) uvrštene u spomenuti popis (nacionalni parkovi, parkovi prirode, strogi prirodni rezervati, regionalni parkovi i geoparkovi). Unutar iste nastavne teme spominje se i objašnjava pojam identitet u smislu ukupne baštine koja je dio identiteta Republike Hrvatske. Osim navedenog, unutar ove naslovne teme, u udžbeniku je ostavljeno prostora za istraživački rad koji bi obuhvaćao daljnje proučavanje prirodne i kulturne baštine Republike Hrvatske.

U Udžbenicima 2a i 2b, vidljiv je spomen raznih zaštićenih biljaka i životinja koje žive u određenom dijelu Hrvatske te je unutar naslovne teme Naša baština objašnjena podjela znamenitosti na kulturno-povijesne i prirodne. Zatim, objašnjen je pojam kulturne baštine te se spominje UNESCO, ali izostaje definicija istog. Kao istraživački zadatak, moguće je istražiti koje su znamenitosti pod zaštitom UNESCO-a u Republici Hrvatskoj. Zanimljiva je naslovna tema Divljina u gradu gdje je uočen spomen suživota s biljkama i životnjama za održavanje prirodne ravnoteže među živim bićima na Zemlji.

U Udžbeniku 3 pod naslovnom temom Prirodna i kulturna baština spominju se nacionalni parkovi i parkovi prirode, objašnjava se značenje akronima UNESCO te koja je njegova zadaća. Unutar naslovnih tema Nizinska, Gorska i Primorska Hrvatska te Zaštićene i ugrožene vrste spomenute su brojne zaštićene biljne i životinjske vrste u određenim krajevima Hrvatske. U istom udžbeniku je i jedan istraživački zadatak vezan uz ugrozu zaštićenih područja.

5.2. *Analiza tema materijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole*

Materijalna kulturna baština predstavlja opipljivi dio baštine i ukoliko je unutar jedne naslovne teme bilo njezinog spomena, tada je ta naslovna tema ubrojana kao tema u kojoj se spominje materijalna baština.

Tablica 4. Zastupljenost tema materijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole

Oznaka udžbenika	Ukupan broj naslovnih tema u udžbeniku	Broj naslovnih tema unutar kojih se spominju teme materijalne baštine	Pojavnost tema materijalne baštine	Broj slikovnih prikaza materijalne baštine (uključujući karte i ilustracije)
Udžbenik 1	49	12	24.5 %	36
Udžbenik 2a	18	2	11.1 %	11
Udžbenik 2b	26	3	11.5 %	5
Udžbenik 2a i 2b ukupno	44	5	11.4 %	16
Udžbenik 3	54	11	20.4 %	37

U Tablici 4. vidljiv je prikaz zastupljenosti tema materijalne kulturne baštine u navedenim udžbenicima. Materijalne baštinske teme najzastupljenije su u Udžbeniku 1 (24.5 %), potom u Udžbeniku 3 (20.4 %), a najmanje su zastupljene u udžbenicima 2a i 2b (11.4 %). Udžbenik 3 broji za jedan više slikovni prikaz materijalne baštine (37) nego što to ima Udžbenik 1 (36). Najmanji broj slikovnih prikaza materijalne baštine imaju udžbenici 2a i 2b (16).

U Udžbeniku 1 materijalne baštinske teme uglavnom su se spominjale u okviru povijesnih naslovnih tema poput Hrvati u novoj domovini, Hrvatska u doba narodnih vladara, Hrvatska od 12. pa do 17. stoljeća te je unutar tih tema uglavnom bilo riječ o spomenicima. Osim povijesnih tema, unutar cjeline Organiziranost države bilo je riječi o simbolima domovine te spominjanja identiteta gdje je objašnjena razlika između osobnog i nacionalnog identiteta što pronalazimo samo u navedenom udžbeniku – Udžbeniku 1. U sklopu naslovnih tema, koje detaljnije opisuju krajeve Republike Hrvatske, spominjani su brojni muzeji i stari gradovi. Unutar udžbenika može se pronaći dio za samostalni istraživački rad koji se temelji na istraživanju hrvatskih gradova, kao i proučavanje hrvatskih knezova i kraljeva.

U udžbenicima 2a i 2b teme materijalne kulturne baštine pretežno su se očitovale u prikazu brojnih spomenika, muzeja, starih gradova, kao i katedrala i palača te se

uglavnom spominju u okviru povijesti Republike Hrvatske te u okviru simbola domovine. U Udžbeniku 3 materijalna kulturna baština obuhvaća brojne povijesne građevine, spomenike, simbole domovine, stare gradove i jezgre gradova te se spomenute teme uglavnom pronalaze u okviru povijesnih tema.

5.3. Analiza tema nematerijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole

Nematerijalna baština prepoznata posebna je odrednica očuvanja kulturnog identiteta. Ukoliko je unutar jedne naslovne teme bio spomen barem jednog dijela nematerijalne ili usmene baštine, tada je ta naslovna tema ubrojana kao tema u kojoj se spominje nematerijalna baština.

Tablica 5. Zastupljenost tema nematerijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole

Oznaka udžbenika	Ukupan broj naslovnih tema u udžbeniku	Broj naslovnih tema unutar kojih se spominju teme nematerijalne kulturne baštine	Pojavnost tema nematerijalne kulturne baštine	Broj slikovnih prikaza nematerijalne kulturne baštine (uključujući karte i ilustracije)
Udžbenik 1	49	6	12.3 %	2
Udžbenik 2a	18	4	22.2 %	3
Udžbenik 2b	26	1	3.9 %	0
Udžbenik 2a i 2b ukupno	44	5	11.4 %	3
Udžbenik 3	54	2	3.7 %	1

U Tablici 5. vidljiv je prikaz zastupljenosti tema nematerijalne kulturne baštine u navedenim udžbenicima. Prema navedenim podacima, nematerijalne baštinske teme najzastupljenije su u Udžbeniku 1 (12.3 %), nakon čega slijede udžbenici 2a i 2b (11.4 %). Nematerijalne baštinske teme najmanje su zastupljene u Udžbeniku 3 (3.7%). Što se tiče slikovnih prikaza koji prate navedene nematerijalne baštinske

teme, najveći broj slikovnih prikaza imaju udžbenici 2a i 2b (3), zatim Udžbenik 1 (2) te najmanji broj slikovnih prikaza Udžbenik 3 (1).

U Udžbeniku 1 nematerijalne baštinske teme spominjane su u povijesnim naslovnim temama, ali i u naslovnim temama koje se tiču gospodarstva Hrvatske. U istom udžbeniku se spominju narječja, jezik, kulturne manifestacije. Unutar naslovne teme Prirodna i kulturna baština Hrvatske nabrojana je i prikazana na karti nematerijalna kulturna baština Republike Hrvatske koja je na UNESCO-ovu popisu svjetske baštine i to je jedini udžbenik koji je prikazao i naveo svu nematerijalnu baštinu Republike Hrvatske na tom popisu. Posebno je zanimljiva naslovna tema Okusimo Hrvatsku koja je zamišljena kao istraživački dio u kojemu se spominju proizvodi s oznakom zemljopisnog podrijetla i oznakom izvornosti te objašnjenje što to točno znači za prehrambene proizvode Hrvatske. Ukupno je nabrojano 28 takvih poljoprivrednih proizvoda čiji je naziv registriran u Europskoj uniji.

U udžbenicima 2a i 2b nematerijalna kulturna baština očitovala se u spomenu tradicijskih igračaka i njihove izrade koja je na UNESCO-ovom popisu nematerijalne kulturne baštine. Pod naslovnom temom Putujem hrvatskim običajima prikazano je umijeće gradnje suhozida u obliku fotografije, ali nije objašnjeno što je to. Kod naslovne teme Naša baština za svaki kraj (nizinski, Gorski i primorski) navedeni su neki oblici nematerijalne baštine poput festivala, vokalno-instrumentalnih napjeva, prehrane, međutim nigdje nije objašnjeno zbog čega je to nematerijalna baština, što ona predstavlja te što je pod zaštitom UNESCO-a. Kod istraživačkih dijelova udžbenika možemo pronaći zadatke poput istraživanja o UNESCO-u i što je u Hrvatskoj pod njegovom zaštitom te pronalazak recepata za pripremu kruha kakvoga su radili ljudi u prošlosti. Od povijesnih tema nematerijalnom baštinom može se smatrati borba za hrvatski jezik, ali ta tema nije spomenuta niti objašnjena u smislu važnosti jezika kao nematerijalne kulturne baštine.

5.4. Zastupljenost tema prirodne baštine, materijalne kulturne baštine i nematerijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole

U Tablici 6. u postocima je prikazana zastupljenost baštinskih tema u udžbenicima. Prema tome, vidljivo je kako Udžbenik 1 bilježi najveću pojavnost kod materijalnih baštinskih tema (24.5 %) i to je ukupno najveći postotak pojavnosti baštinskih tema prema vrstama baštine. Udžbenik 1 potom bilježi manji broj pojavnosti nematerijalnih baštinskih tema (12.3 %) te najmanji broj pojavnosti prirodnih baštinskih tema (10.2

%). Udžbenici 2a i 2b najveću pojavnost bilježe upravo kod prirodnih baštinskih tema (15.9 %), dok isti postotak pojavnosti bilježe kod materijalnih i nematerijalnih baštinskih tema (11.4 %). Udžbenik 3 bilježi najveći postotak pojavnosti materijalnih baštinskih tema (20.4 %), dok dosta manji postotak pojavnosti bilježi kod prirodnih baštinskih tema (9.3 %) i najmanji kod nematerijalnih baštinskih tema (3.7 %). Prema Tablici 6. vidljivo je kako su u udžbenicima uglavnom najzastupljenije materijalne baštinske teme, a najmanje su zastupljene nematerijalne baštinske teme.

Tablica 6. Zastupljenost tema prirodne baštine, materijalne i nematerijalne kulturne baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole prikazane u postocima

Oznaka udžbenika	Pojavnost tema prirodne baštine	Pojavnost tema materijalne kulturne baštine	Pojavnost tema nematerijalne kulturne baštine
Udžbenik 1	10.2 %	24.5 %	12.3 %
Udžbenik 2a i 2b ukupno	15.9 %	11.4 %	11.4 %
Udžbenik 3	9.2 %	20.4 %	3.7 %

Kod analize ukupne pojavnosti baštinskih tema u pojedinom udžbeniku, prema Tablici 7. možemo zaključiti kako najveći postotak baštinskih tema pronalazimo u Udžbeniku 1 (40.8 %), zatim u setu udžbenika 2a i 2b (31.8 %), a najmanji postotak baštinskih tema nalazi se u Udžbeniku 3 (27.8 %).

Tablica 7. Ukupna zastupljenost baštinskih tema svih vrsta baštine u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole prikazane u postocima

Oznaka udžbenika	Ukupan broj naslovnih tema u udžbeniku	Broj naslovnih tema u kojima se pojavljuju baštinske teme	Udio naslovnih tema u kojima se pojavljuju baštinske teme
Udžbenik 1	49	20	40.8 %
Udžbenik 2a i 2b ukupno	44	14	31.8 %
Udžbenik 3	54	15	27.8 %

6. ZAKLJUČAK

Analizom pojavnosti baštinskih tema u udžbenicima Prirode i društva za 4. razred osnovne škole zaključujemo kako je najveća pozornost pridana materijalnoj kulturnoj baštini, a najmanja nematerijalnoj kulturnoj baštini. U udžbenicima se očituje praćenje ishoda prema kurikulumu Prirode i društva, te udžbenici tematski ne odstupaju previše jedni od drugih. Razlike u udžbenicima vidljive su u broju slikovnih prikaza koji prate baštinske teme, ali i u detaljima poput duljine teksta o određenoj temi, istraživačkim zadacima koji prate pojedine naslovne teme i cjeline. Svi udžbenici spominju važnost baštine i u nekoj mjeri spominju pojam identiteta, kao i UNESCO-a, ali se razlikuju u tome što su navedeni pojmovi negdje samo spomenuti, a negdje i detaljno objašnjeni. Interdisciplinarnost se uočava u spominjanju baštinskih tema nevezanih uz same povijesne teme, nego se povezuju iste teme sa svakidašnjim životom, utjecajem društva i pojedinca na živi i neživi svijet. Bilo bi dobro više uključiti i problemski i istraživački pristup unutar udžbenika, kao i povećati broj tema nematerijalne kulturne baštine. Također, bilo bi preporučljivo više uključiti zadatke koji bi poticali na uočavanje uzročno-posljedičnih veza kod djelovanja ljudi na prirodnu i kulturnu baštinu te poticati učenike na promišljanje o konkretnim postupcima očuvanja i zaštite iste. Sve navedeno može poslužiti autorima udžbenika kao smjernica pri pisanju i izdavanju novih udžbenika.

Analizirani udžbenici generalno sadrže dobru pojavnost baštinskih tema i svaki od njih sadrži zadatke za istraživački rad pomoću kojih učenici mogu proširiti svoje znanje. Među analiziranim udžbenicima ističe se Udžbenik 1 koji ima najveću pojavnost baštinskih tema općenito, kao i najveću pojavnost materijalne baštine te nudi opsežnije i interdiscipliniranije istraživačke zadatke. Ovaj rezultat istraživanja mogao bi poslužiti učiteljima za promišljanje i kao smjernica pri sljedećem odabiru udžbeničkih kompleta.

Ne smijemo zaboraviti kako je udžbenik samo jedno od nastavnih sredstava koje služi učitelju za prenošenje znanja. Stoga bi se nakon ovog istraživanja moglo postaviti pitanje usmjereno na kvalitetu i dubinu poučavanja baštinskih tema što je povezano s implementacijom međupredmetnih tema, slobodom učitelja i istraživačkim pristupom koji ovdje ima najveću ulogu. Učitelj bi trebao moći procijeniti na koje će sve načine poučavati učenike o kulturnoj i prirodnoj baštini te spoznati koliko je ona sama po sebi važna u odgoju i obrazovanju. Također, trebao bi i iskoristiti mogućnost slobode poučavanja i pristupa sadržajima i izvan odabranih udžbenika. Tu slobodu posebno daje novi kurikulum Prirode i društva u dijelu istraživačkog

pristupa i implementiranje međupredmetnih tema gdje učitelji mogu samostalno odabrati sadržaje koje će učenici detaljnije istraživati. U tom kontekstu se otvara pitanje pristupa i kompetencija učitelja u poučavanju baštinskih tema u nastavi pa bi se neka sljedeća istraživanja mogla baviti upravo tim pitanjem.

LITERATURA

1. Borić, Edita, Alma Škugor (2013), "Analiza pitanja u udžbenicima i radnim bilježnicama prirode i društva prema obrazovnim postignućima", *Napredak*, 154(1-2), 201-218.
2. Brezovec, Erik (2019), "Fenomenologija odnosa nacionalnoga i kulturnoga identiteta u hrvatskom društvu", *Filozofska istraživanja*, 39(2), 415–426.
3. Carek, Rut (2004), "Nematerijalna kulturna baština – UNESCO i njegova uloga", *Informatica museologica*, 35(3-4), 69-71.
4. Cifrić, Ivan (2014), "Očuvanje baštine u kontekstu Europske unije", *Adrias*, 20, 9-19.
5. Krampač-Grljušić, Aleksandra, Sanja Ćorić Grgić, Snježana Bakarić Palička, Ivana Križanec, Žaklin Lukša (2021), *EUREKA 4, udžbenik prirode i društva u četvrtom razredu osnovne škole*, Školska knjiga, Zagreb
6. Dilica, Kristina, Emina Berbić Kolar (2021), "Baštinske teme u udžbenicima i čitankama nastavnoga predmeta hrvatski jezik za peti i šesti razred osnovne škole", *Lingua Montenegrina*, XIV/2, br. 28, 123–145.
7. Dumbović Bilušić, Biserka (2013), "Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima", *Kvartal*, X(1-2), 6-11.
8. Gvozdanović, Jadranka (2010), "Jezik i kulturni identitet Hrvata", *Kroatologija*, 1(1), 39-56.
9. Hajdarović, Miljenko (2021), "Comparison of the Presentation of Heritage Topics in History Textbooks for Primary School", *Pannoniana*, 5(1), 77-98.
10. Kostović-Vranješ, Vesna (2015), "Baština – polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj", *Školski vjesnik*, 64(3), 439-452.
11. Kuščević, Dubravka (2015), "Kulturna baština – poticatelj dječjeg razvoja (likovni aspekt)", *Školski vjesnik*, 64(3), 479-491.
12. Kuščević, Dubravka (2021), "Stavovi i razmišljanja učenika o prirodnoj i kulturnoj baštini. *Školski vjesnik*", 70(2), 159–176.
13. Maroević, Ivo (2001), "Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine", *Socijalna ekologija*, 10(4), 235–246..

14. Milanja, Cvjetko (2012), *Konstrukcije kulture. Modeli kulturne modernizacije u Hrvatskoj 19. stoljeća*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
15. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019a), *Kurikulum nastavnoga predmeta Priroda i društvo za osnovne škole*, MZOO, Zagreb; preuzeto s <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/predmetni-kurikulumi/priroda-i-drustvo/747>.
16. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019b), *Kurikulum za međupredmetnu temu Osobni i socijalni razvoj za osnovne škole i gimnazije*, MZOO, Zagreb; preuzeto s <https://mzo.gov.hr/print.aspx?id=3856&url=print>.
17. Musa, Irena (2009), "Kulturni identitet i globalizacijski procesi", *Hum*, 5, 264-290.
18. Mužić, Vladimir (1986), *Metodologija pedagoškog istraživanja*, Sarajevo Svijetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
19. Piškulić Marjanović, Arijana, Jasminka Pizzitola, Lidija Prpić, Željka Zagorac (2021a), *NINA I TINO 4, radni udžbenik prirode i društva za četvrti razred osnovne škole*, 1. dio, Profil Klet, Zagreb
20. Piškulić Marjanović, Arijana, Jasminka Pizzitola, Lidija Prpić, Željka Zagorac (2021b), *NINA I TINO 4, radni udžbenik prirode i društva za četvrti razred osnovne škole*, 2. dio, Profil Klet, Zagreb
21. Pivac, Dunja (2016), "Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva i mašte u komunikaciji s kulturnom baštinom", *Školski vjesnik*, 65 (tematski broj), 347-356.
22. Šošić, Trpimir M. (2014), "Pojam kulturne baštine – međunarodnopravni pogled", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51(4), 833-860.
23. Štambak, Nikola, Tomislav Šarlija, Dragana Mamić, Gordana Kralj, Mila Bulić (2021), *Priroda, društvo i ja 4. Radni udžbenik iz prirode i društva za četvrti razred osnovne škole*, Alfa, Zagreb
24. Tkalac Verčić, Ana, Dubravka Sinčić Ćorić, Nina Pološki Vokić (2010), *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada*, M.E.P. d.o.o., Zagreb
25. Žalac, Ana (2017), *Običaji i kultura hrvatskih krajeva u udžbeničkoj literaturi za Hrvatski jezik*, diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka

Multimedija

1. UNESCO, *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*; preuzeto s <https://whc.unesco.org/en/convention/>.
2. *Kulturna baština na UNESCO-ovim popisima*, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture i medija; preuzeto s <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/kulturna-bastina-na-unesco-ovim-popisima/17251>.
3. *Nematerijalna dobra upisana na UNESCO-ov reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva*, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture i medija; preuzeto s <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/5337>.
4. *Nepokretna kulturna dobra upisana na UNESCO-ov Popis svjetske baštine*, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture i medija; preuzeto s <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-bastina/nepokretna-kulturna-dobra-upisana-na-unesco-ovu-listu-svjetske-bastine/7244>.
5. UNESCO – *Nematerijalna baština*; preuzeto s https://www.istriasun.com/istra/unesco._UNESCO-ov_popis_svjetske_bastine; preuzeto s <https://croatia.hr/hr-hr/unesco>.
6. *Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu* (NN 116/2018); preuzeto s https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html.

TOPICS ABOUT HERITAGE IN CROATIAN SCIENCE TEXTBOOKS FOR THE 4TH-GRADE PRIMARY SCHOOL

Summary:

The paper analyses the representation and occurrence of topics about heritage in Croatian Science textbooks for the 4th-grade primary school, published by the leading Croatian textbook publishers and approved by the Croatian Ministry of Science and Education. The conducted research aimed to determine the representation and appearance of heritage topics in the mentioned textbooks and, based on the results, to provide guidelines for further activities and necessary research to improve the quality of teaching heritage content in the lower grades of primary school. It was established that the greatest attention was paid to tangible cultural heritage, and the least to intangible cultural heritage. It would be good to include more tasks in the textbooks that would encourage the observation of cause-and-effect relationships in the actions of people on natural and cultural heritage and encourage students to reflect on concrete procedures for preserving and protecting the same. Considering teachers' freedom in accessing and teaching certain teaching contents, which the new curriculum of Science and curriculum of cross-curricular topics provide, the question of access and competence of teachers in teaching heritage topics in class is opened.

Keywords: cultural identity; tangible and intangible cultural heritage; nature and society, natural heritage

Adrese autorica
Authors' address

Dora Grejza
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
dora.saradjen@gmail.com

Emina Berbić Kolar
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
eberbic@foozos.hr